

Többszörös elköteleződés

Böszörményi-Nagy Iván munkásságának mérlege

Böszörményi-Nagy Iván ('Nagy') pszichiáter, a kontextuális terápia alapító atyja 2007. január 28-án hunyt el. Az általa megalkotott kontextuális terápia – főként Hollandiában és Belgiumban – családterapeuták, szociális munkások és szociológusok mellett néhány teológus és etikust is foglalkoztat. Bár terápiás szemlélete sohasem tartozott az élvonalbeli pszichológiai irányzatok közé – sem az Egyesült Államokban, sem Európában –, bizonyos értelemben meghatározó lett: különböző diszciplínák számára sajátos kontextuális képzések születtek. Az alábbi cikkben Nagy életútjának felvázolása után gondolatainak egyediségét mutatom be, végül néhány megjegyzés erejéig szólok a lehetséges fejleményekről.

Kulcsszavak: Böszörményi-Nagy Iván, jogosultság, forgószámla, többszörös elköteleződés, parentifikáció.

NAGY ÉLETÚTJA

Böszörményi-Nagy Iván (1920–2007) orvostudományt és pszichiátriát tanult Budapesten. Az erre való indítást egy meghatározó gyermekkori élményének tulajdonította. (Tanúja volt annak, ahogyan vidéken kegyetlenül kigúnyoltak egy falusi elmebetegét. Tehetetlensége szégyenérzettel töltötte el.) Ám a képzés kevés figyelmet szentelt a kutatásnak az orvoslás és a gyógyszerek terén (a nyugtatók alkalmazása helyett). Reménysugarat a haladó szellemű Gyárfás Kálmán professzor jelentett, aki bevezette a kapcsolati pszichoterápiás szemlélet kezdeti elveibe. A háború ideje alatt elszökött hazájából, mivel orvosként elfogadhatatlan feladatok elvégzésére akarták rábírní. Magyarország orosz felszabadítói megszállókká lettek, s ismét totalitárius és antiszemita rendszerrel találta szemben magát, mely akadályozta a humán pszichiátriai kutatást. Ameddig tehetett, pszichiátriai könyveket kölcsönzött az amerikai követség könyvtárából, és ebből reményt merített, majd Nyugatra menekült. Családja azonban Magyarországon maradt. Először orvosként dolgozott egy osztrák menekülttáborban, 1950-ben pedig az Egyesült Államokba utazott, hogy aztán kutatóként, családterapeutaként és pszichiátriai professzorként dolgozzon. Chicagóban ismét Gyárfás lett a mentora, aki már korábban emigrált. Néhány évig a biokémia területén kutatott, majd ebben csalódva, Gyárfás nyomdokaiba lépve újszerűbb diagnosztikára és főleg a segítségnyújtásra összpontosított. Egy philadelphiai pszichiátriai klinika vezetőjeként adódott lehetősége erre. A páciensekkel, családtagjaikkal és a munkatársakkal való heti találkozások fordulópontot jelentettek számára. A személyközpontú megközelítéstől a rendszerszemlélet irányába mozdult el, de továbbra is szem előtt tartotta mindkét szempontot. A rendszerszemléletű terapeuták többségétől eltérően nem fordított hátat a személyközpontú pszichológiának, s legtöbb kollégájával szemben klinikai munkájába és elméletének megalkotásába több mint két generációt vont be. Szenvedéllyel kereste, mi

a kapcsolatok mozgatórugója. Tanulmányozta *Hegel* dialektikus gondolkodását, felfedezte *Martin Buber* párbeszédre épülő munkáját, majd fokozatosan megalkotta kontextuális terápiáját. Egész életében foglalkoztatta a kérdés: milyen szemlélet szükséges a hatékony segíteshez? Erre a választ, amelyen folyamatosan dolgozott, a kapcsolatokért felelősséget vállaló etikában találta meg.

Nem felejtette el a kivándorlás előtti életét. Az emlékezés kötelezte a „Hitler és Sztálin elleni küzdelemre, és arra, hogy bebizonyítsa: ők nem győzhetnek”. Tiltakozott a krónikus betegek iránt megnyilvánuló cinikus pesszimizmus ellen is, s a politikai képviselő nélküli etnicitás témája is foglalkoztatta (a téma ismerős az 1920-as trianoni békeszerződés miatt, amelynek következtében magyarok milliói kerültek Magyarország határain kívülre). 1967-től rendszeresen tartott előadásokat és műhelyeket Európában. Élete utolsó éveiben sem terápiás, sem oktatói tevékenységét nem folytathatta, és ismét elmélyült a természettudományok irodalmában. A modern fizika megállapításai és a saját relacionális etikája között feltételezett kapcsolat izgatta. Egy 2000-ben tartott előadásában beszélt egy bizonyos ontikus dimenzióról (létfüggőség a másik embertől az individuációnk tekintetében), és analógiát keresett *Ilya Prigogine* „káoszból rend” elmélete és saját *indirect return* (adás az elfogadás által) koncepciója között.

Magyarországon, Külsővaton temették el, 2007-ben.

AMI NAGYNAK KÖSZÖNHETŐ

Mit tanulhatunk Nagytól? Íme néhány pontban:

- Többek között annak a tehernek a megtapasztalása, amelyet a páciens hozzátartozói hordoznak, *többirányúan elköteleződő viszonyulásra* indította. A többirányú elköteleződésre (*multidirected partiality*) úgy tekintett, mint a segítő és a kutató legmegbízhatóbb viszonyulási formájára. A segítő elköteleződik minden érintett mellett, majd egy bizonyos idő elteltével valamennyi érintettel szemben, azzal a szilárd elhatározással, hogy „felfedezze mindegyik résztvevő emberiségét”. Ez vonatkozik arra a fontos harmadik személyre (*significant others*) is, aki a pácienshez tartozik, de nincs jelen. Ez szokatlan és sérülékeny koncepció. Oktatói munkámban és másutt is észrevettem, hogy ez a magatartás – feltéve, hogy jól begyakorolták – képes bizalmat kelteni mind a szűkebb pasztorációban, mind a tágabb lelkigondozásban.
- Nagy erre való tekintettel kidolgozott egy többdimenziós gondolati modellt (1. a tények dimenziója biológiai vagy szociális vonatkozásban; 2. pszichológiai dimenzió; 3. interakciók vagy tranzakciók dimenziója; 4. relacionális etika. A már említett ontikus dimenziót nevezte végül az 5. dimenziónak). E dimenziók nézőpontok, amelyek összefüggéseikben a személy konkrét valóságához jutnak közel. Bár a többdimenziós modellt nem vették át széles körben, segítségül szolgált a különböző irányzatok közötti összefüggés és közös diskurzus elengedhetetlen keresésében.
- Nagy főképp a „negyedik dimenzió” nyelvezetében honosított meg többé-kevésbé új fogalmakat. Ezek a jog és/vagy a számvitel fogalomtárából valók. Legelsőnek a *lojalitás kulcsfontosságú fogalmát* említem, amelynek Nagy felfogásában elsősorban biológiai alapja van (egzisztenciális lojalitás), de nem korlátozódik erre. A lojalitás nem az egyik

ember másikhoz kötődésének az érzése, hanem triadikus összefonódás (amelyben három személy érintett). „A lojalitás különbözik a kötődéstől, amely magától értetődően diadikus [két személyre vonatkozik – HMK], s az anya és gyermeke közötti primer kötődést sugallja, vagy két ember egymás iránti szilárd elköteleződését egy tartós kapcsolatban.” Ez azt is jelenti, hogy a lojalitás konfliktusokat és dilemmákat rejt magában, pontosan a harmadik személy miatt. A pozíciók változhatnak ugyan, de nem tetszőlegesen. A mások (és önmagunk) iránti tisztelet növekszik, amikor szem előtt tartjuk e komplex összefonódásokat, amelyekben az ember számot ad arról, hogy lojális valaki iránt a másik jelenlétében, akihez szintén lojális. Ez a számadás a társadalom felé is megtörténik (általában közvetetten), főleg ha a döntést árulásként fogják fel. Ez a hívők számára azt jelenti, hogy elszámolással tartoznak Istennek. A leginkább a legsérülékenyebbek, sőt az eljövendő generációk érdeklik meg, hogy számoljunk velük.

- A jogosultság (*entitlement*) szintén új fogalomnak számított a segítségnyújtás elméletében. Nagy hangsúlyozta, hogy *én* azáltal tudom kiérdemelni ezt a jogosultságot, hogy törődöm másokkal, akikkel kapcsolatban állok. A jogosultság azt jelenti, hogy azokban a kapcsolatokban több bizalommal, szabadsággal, ugyanakkor felelősséggel élek.
- Ezek mellett megemlítem a *forgószámla* fogalmát (régii, kiegyenlített számlákat egy harmadiknak nyújtok be, akinek azokhoz semmi köze), az érdek és adósságok „főkönyve”, az adás és elfogadás, vagy az adás és vétel mérlegének képzetét (sosem vagyunk kvittek).

Visszatetszőnek tűnhet mindezt összevetni és mérlegelni, mégsem helytelen vagy valószínűleg elrugaszkodott. Ez a nyelv kevésbé alkalmas az érzelmek megfogalmazására, de kifejezhető általa az etikai összefonódások. Ezenfelül, mivel e nyelvezetnek nem az érzelmek kifejezése az elsődleges célja, ellenszere lehet az egyoldalúan élményekre összpontosító kultúrának. A terápiás diskurzusokban és a pasztorációs szemléletben már nem lehet figyelmen kívül hagyni az említett fogalmak közül a lojalitást (ami nem egyenlő a ragaszkodással). Még akkor sem, ha könnyedén átsiklunk annak etikai hatása fölött. Mindez érvényes a *parentifikáció* (szülővé tétel) Nagy által bevezetett fogalmára is.

- Nagy csatlakozott Buber *Schuld und Schuldgefühl* [Bűn és bűntudat] című írásához, amely a vétket, az uralkodó pszichoanalitikus meggyőződések ellenére, relacionális és egzisztenciális jelenségként kezeli, amelyet nem lehet a bűntudatra egyszerűsíteni. Ez az „üzenet” az okozott súlyos kár visszafordíthatatlanságában van, ugyanakkor a létezésből adódó adósság elkerülhetetlenségében is. Arról az adósságról van szó, amellyel tartozunk „az emberi rend igazságosságának helyreállításáért”. Nagy a nemzedékek közötti (családi) viszonyokra is alkalmazta ezt az elvet. Néha szemnyitogatónak bizonyul az a gondolat, hogy a „vétek” (amelyet gyakran úgy értelmeznek, mint leragadást a múltban, a jelenre és a jövőre tekintő) eladósodottságot is jelenthet.

Nagy nem volt hitvalló keresztyén, sem teológus. Ennek ellenére *John Patton* pasztorálteológus úgy élt át egy workshopot, amelyet Nagy vezetett, „mintha ószövetségi órán vett volna részt”. Ilyen tapasztalatuk másoknak is volt. Nagy (szemináriumokban és publikációkban) segített/segíthet „leporolni” bibliai alapfogalmakat azáltal, hogy viszonyzavakként értelmezve őket (újra) megtaláljuk etikai dinamikájukat. Többek között olyan

fogalmakról van szó, mint a *chesed*, a kölcsönösség és aszimmetria, a megbízhatóság és hűség átörökítése, a jogtalanság kihatása. Újra átgondolhatjuk a *do quia mihi datum est* fogalmát, illetve azt, hogy „visszaadunk” az elődeinknek azáltal, hogy megbízhatónak bizonyulunk a jövő nemzedék számára. Nagy azon meggyőződése, hogy létezik benső „transzgenerációs törvényszék”, úgyszintén nyújt kapcsolódási pontokat. Továbbra is megkülönböztetjük a relacionális etikát az erkölcsi előírásoktól.

JÖVŐBELI FEJLEMÉNYEK

A különböző kontextuális projekteket illetően beindult a szükséges professzionalizálódás és minőségellenőrzés, lassan nemzetközi szinten is. Ez jó dolog, és elsősorban a gyakorlati munkát illeti. Ugyanakkor megkönnyíti az új tapasztalatcserét más irányzatokkal. A tapasztalatcserére szükség van, mert a korábbi segítségnek és társadalmi munkának nemcsak az útjai, hanem a területei is sokfélék lettek. A különböző területek közül – ahol Nagy kontextuális szemléletét eredményesen alkalmazzák – példaként megemlítjük az interkulturális tanulást, a transzkulturális segítségnyújtást (a háború erőszakos áldozatainak is), a lelkipozítást. Sokat várok például azoktól a kezdeményezésektől, amelyek összekötik az (embereket) összekapcsoló munkamódot a megerősítő munkamóddal (*empowerment*).

Végül néhány szó a kutatási módszerekről. A gyakorlati teológia tekintetében Nagy szemléletét gyakorlatelméleti szemléletnek tartom, amely kapcsolódik ahhoz a fokozódó érdeklődéshez, amely egyrészt az intergenerációs dinamika (és jelentéstulajdonítás), másrészt a hitközösségekben jelen lévő bizalom és megbízhatóság közötti korrelációt övezi. A fókuszunk (ez egy relacionális közösségfogalom) együtt kell járnia egy bizonyos fogalmi kerettel mint olyan elemzőeszközzel, amely megfelel az összetett valóságnak. A fogalmak a meglévő dolgokra vonatkoznak, abból az előfeltételezésből kiindulva, hogy a viselkedés ösztönzése nem semleges dolog. A fogalmak kapcsolódhatnak a „különbözők közösségeként” felfogott *koinónia* fogalmához. Az ilyen gyakorlatelméleti módszerre jellemző az ismétlődő kutatási téma, a kérdésfelvetés, az anyaggyűjtés módszerének és módjának folyamatos kiigazítása. E relacionális-etikai fókuszunk a kutató többirányúan elköteleződő magatartása felel meg. Ezen a téren értelmes munkára számíthatunk.

Fordította: Balogh Gyöngyvér

A szerző holland gyakorlatiteológia-professzor, kontextuális terapeuta és kliensközpontú pszichoterapeuta

Az írás eredetileg a Theologisch Debat című folyóiratban jelent meg (2007, 4/2)

Hanneke Meulink-Korf: Multidirectional Partiality. Weighing the Work of Iván Böszörményi-Nagy. *Iván Böszörményi-Nagy („Nagy”), psychiatrist, the founding father of contextual therapy, died on January 28, 2007. His contextual therapy has been the object of*

interest for family therapists, social workers and sociologists, but also a few theologians and ethics experts – especially in the Netherlands and Belgium. Although his therapeutic approach has never been counted among the mainstream psychological schools – neither in the United States of America nor in Europe –, it has still become determinative in a certain sense: it inspired particular contextual trainings for various disciplines. In the article below, after delineating Nagy's life, I will present the uniqueness of his thoughts and, in the end, I will offer a few remarks about the possible developments.

Keywords: *Iván Böszörményi-Nagy, entitlement, unsettled accounts, multidirectional partiality, parentification.*

